

УДК 821.51

Гулиева Рейян Вагиф кызы, магистр кафедры крымскотатарской филологии, ФГАОУ ВО “Крымский федеральный университет имени В.И. Вернадского”, г. Симферополь, республика Крым, Российская Федерация,
e-mail: rika7788@mail.ru

ОСНОВНЫЕ ОБРАЗЫ КРЫМСКОТАТАРСКИХ СКАЗОК О ЖИВОТНЫХ И ИХ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Аннотация. В статье рассматриваются основные образы крымскотатарских сказок о животных.

Обнаружены и исследованы крымскотатарские сказки. Выделены животные образы, которые, в свою очередь, разделяются на образы диких зверей и образы домашних животных.

Ключевые слова: крымскотатарское устное народное творчество, сказки о животных, образы.

Guliyeva Reyyan Vagif gizi, Master of the Crimean Tatar Philology Department, Crimean Federal University named after V.I. Vernadsky, Simferopol, the Republic of Crimea, Russian Federation,
e-mail: rika7788@mail.ru

MAIN IMAGES OF THE CRIMEAN TATARIANS OF ANIMALS AND THEIR CHARACTERISTICS

Annotation. The main images of Crimean Tatar tales about animals are considered in the article.

Crimean Tatar fairy-tales were discovered and investigated. Animal images are distinguished, which, in turn, are divided into images of wild animals and images of domestic animals.

Key words: Crimean Tatar oral folk art, fairy tales about animals, images.

КЪЫРЫМТАТАР АЙВАНЛАР АКЪКЪЫНДА МАСАЛЛАРНЫНЪ
ЭСАС ОБРАЗЛАРЫ ВЕ БЕДИЙ ХУСУСИЕТЛЕРИ
(ОСНОВНЫЕ ОБРАЗЫ КРЫМСКОТАТАРСКИХ СКАЗОК О
ЖИВОТНЫХ И ИХ ХАРАКТЕРИСТИКИ)

КИРИШ. Къырымтатар халкъ агъыз яратыджылыгъы бугуньки куньгедже темелли огренильмеди. Элимизде чокъ олмагъан ильмий ишлернинъ джедвели буюк дегиль. Бойле ишлерни Коцюбинский С.Д. [1], Къуртнезир З. [2], Бекиров Д.Б. [3], Усеинов Т.Б. [6, 7, 8], Усеинов Л.Б. [4, 5] яздылар.

ЭСАС КЪЫСЫМ. Къырымтатар масалларында айванлар дюньясынынъ тасвирленюви кенъ суретте къулланыла. Адет узьре бу адий инсанны чевресинде булунгъан, яшап кельген айванлардыр.

Узун акъшамлар девамында, софра башында къартлар озь торунларына озюнинъ яшайышындан чешит вакъияларны сёйлегенлер. Бу икяелерде, эльбетте, эвдеки айванларнынъ ери де олгъан.

Асырлар девамында айванларнынъ адетлерини корип ве ихтар этип, халкъ бу аляметлерни агъыз яратыджылыгъында сёйлеп къалдыргъан, шу анда къырымтатар масалларында.

Бу асабалыкъны козьден кечирсек, башта бир баш къараманлар, яни айванлар эки къысымгъа болюнгенлерини къайд этмек керекмиз: эв айванлары ве кийик, яни табиятта яшагъан айванлар.

Биринджи категориягъа кирсетильген образлар инсанлар яшайышында актив иштирак эткен, эр кунъ козь огюнде олгъан айванлардыр. Оларны да экиге больмели: айванлар ве къушларгъа.

Эв айванларыны козьден кечирейик. Айванлар: бугъа, деве, эчки, теке, ат, къой, эшек, чочкъа, бузав, копек, мышыкъ ве ил.

Къушлар: къаз, кокъуш, тавукъ, къораз, папий ве ил.

Кийик айванларгъа бакъсакъ, бу категорияда бойле айванлар адларыны раст кетирмек мумкюн: сансар, къашкъыр, кирпичи, тавшан, арслан, тильки, аюв, сычан, бакъа ве ил.

Къушлар: лейлек, торгъай, къаргъа, къара къаргъа, къарылгъач, бульбуль, савускъан ве ил.

Анъылып кечильген айванлар арасында базылары кучлю, экинджилери – зайыф, къуветсиз, учюнджилери акъыллы ве айнеджи.

Асырлар девамында масалларда озь аксини тапкъан айванлар образларында инсангъа аит хусусиелер косътерильдилер.

Чешит себеплер ичюн бирде бир адисе акъкъында ачыкъ-айдын сёйлеп оламагъан халкъ векиллери айванлар образларынен къулланып акъсызлыкъны, яшайышнынъ менфий тарафларыны мыскъылагъанлар, сатирагъа огъраткъанлар.

Мисаль ичюн, базы инсанлар аджылыкъкъа барып кельмек ниетинделер, амма сонъунадже бу арекетни анъламайлар ве онъа рухий ве ахлякий тарафтан азыр да дегиллер.

“Къашкъырнынъ анты” серлевалы масалда *къашкъыр* аджы олмагъа истей, амма омюрини догъру кечирмей – чевресине берген сёзюнде турмай:

“Ёлда раст кетирген бузавгъа, эки къойгъа ве аткъа къашкъыр ичъ бир вакъыт эт ашамаджагъы акъкъында сёз бере. Амма чокъкъа бармай антыны боза ве эр сефер кулькюнчли алда къала”.

Базы персонажлар, озюнинъ кичик сыфатына бакъмадан, мусбет эмоциональ чизгилер ачыкълайлар. Бойле образлар сырасында *торгъайны* образыны къайд этмели.

Кичкене, имаесиз торгъайны эр кес джаныны агъыртмагъа истей, амма къушчыкъ озюни кимсеге тийдирмей, озюни джаныны агъыртмай.

Къаргъа торгъайнынъ антиподы оларакъ халкъ агъыз яратыджылыгъында саран, айнеджи, сёзюнде турмагъан образ оларакъ косьтериле.

Ойле этип, “Къырмыскъа ве чегертки” масалында къаргъа чегертки озь достуны къорчаламакъ истегенини корип, бу вазияттен озь къарыны къыдыра.

Даа бир “Мераметли къарынджа” серлевалы масалда къаргъа баш къарамангъа (къырмыскъагъа) ичъ те ярдым этмей.

Тавшан образы къырымтатар масалларында сыкъ ишленильген образлардан биридир. Бойле алны башкъа къонъушы халкъларнынъ масал эпосында да раст кетиремиз.

Къоркъакъ, эр кестен зайыф тавшанчыкъ адет узьре бир кимсенинъ ярдымында, я да къорчаламасында меджбур.

Мисаль ичюн, “Бир къоянчыкънынъ масалы” серлевалы масалда кичкене айванчыкъ къоркъудан ювасындан чыкъмай отура ве апансыздан янындан чапып кечияткъан кирпичи огютинден сонъра, башкъа тюрюлю яшайыш башлай. Онынъ омюри бюс-бутюн денъише ве ярыкъ ола.

Къырымтатар масалларында *тильки* образы къонъушы халкъларнынъ масалларында тильки образындан фаркълы дегиль.

Акъыллы, айнеджи, ичи къара, чевик айван истеген шейини эльде эте. Чокъча къашкъырны кулькюли алда къалдыра.

Амма базы масалларда озю де онъайтсыз алда къала:

Мисаль ичюн, “Оксюз тильки” серлевалы масалны алайыкъ:

“Бир сыра айван (аюв, къашкъыр, копек ве къоян) берабер къышламакъ истейлер. Булар арасына тильки де кирмек истей. Айванлар сыгъыр сатып алып къышкъадже бир къопкъа май топлайлар. Тильки айнеджиликнен бу къопкъа майны ашай ве бильмезликке озюни ура. Амма къалгъан айванлар эр шейни анълап тилькини эвден къувалар”.

Даа бир къырымтатар масал эпосында раст кельген меракълы образ – *къырмыскъадыр*. Кичкене ве башкъа айванлар огюнде зайыф къырмыскъанынъ табияты мераметли, о ярдымгъа эр вакъыт азыр, озю де ишкир, япкъан арекетлеринден къар беклемей.

Мисаль ичюн, “Мераметли къарынджа” серлевалы масалда къырмыскъа бир кимсенинъ агълавыны эшите ве шубеленмей, бир шейден къоркъмай ярдымгъа бара. Озю япып оламагъан аркетлерни къаргъа ве къырылгъачкъа буюра ве, ойле этип, зеэрли отны ашагъан эчки баласына ярдым эте.

Аюв образы къырымтатар масалларында, эксериети, мусбет образдыр. Сабырлы, башкъа персонажларнынъ проблемаларыны анълагъан, чареси олгъаны къадар оларгъа ярдым эткен, акъсызлыкъны къабул этмеген аювдыр.

Мисаль ичюн: “Оксюз тильки” масалында аюв намуслы ве ишкир оларакъ косьтериле. О эркеснен бераберликте эв къура, сонъра кышкъа азырлыкъ коре ве эсернинъ сонъунда айнеджи тилькини къувмагъа ярдым да эте.

НЕТИДЖЕ. Къырымтатар айванлар акъкъында масаллары, эльбетте, бизим халкъымызнынъ тюкенмез асабалыгъыдыр.

Миллет арасында фикирлер, дуйгъулар, ынтылышлар, дюньябакъыш, урф-адетлер бу несир эсерлерде акс этиле.

Халкъ агъыз яратыджылыгъынынъ айырылмаз белли кысмы олгъанына бакъмадан, масал эпосы бугунъки кунъгедже пек зайыф огренильди. Умют этемиз ки, бизим ишимиз бу огренювге озь иссесини къошар.

Список источников:

1. Коцюбинский С. Д. О сказках крымских татар / В сборн.: Сказки и легенды татар Крыма. – М., 1936. – С. 11-40.
2. Къуртнезир З. Татар халкъ масаллары / Ленин байрагъы. – 1960. – 5 мая.
3. Бекиров Дж. Кърымтатар халкъ агъыз яратыджылыгъы / Дж. Бекиров. – Ташкент: Укытувчи, 1988. – 278 с.
4. Усеинов Л. Б. Крымскотатарские сказки: Происхождение и развитие. – Симферополь: ДиАйПи, 2006. – 186 с.
5. Усеинов Л. Б. Семантика образа в крымскотатарских сказках о животных // Культура народов Причерноморья. – 2001. – №25. – С.100-102.

6. Усеинов Т. Б. Крымскотатарская народная литература периода Крымского ханства // Культура народов Причерноморья. – 2004. – №54. – 329-331.
7. Усеинов Т. Б. Народная литература Крымского ханства // VIII Сходознавчи читання А. Кримського. Тези доповідей міжнародної наукової конференції, 2-3 червня. – Київ, 2004. – С.100-102.
8. Усеинов Т. Б. Размышления о поэзии Крымского ханства / Т. Б. Усеинов. – Симферополь: Оджакъ, 2005. – 164 с.

Дата публикации на сайте 25.01.2018